

Prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego

Antoni Ziemia

**Sztuka Burgundii
i Niderlandów
1380–1500**

Tom II

**Niderlandzkie
malarstwo tablicowe
1430–1500**

Spis treści

I. Wprowadzenie	11
II. Zarys stanu badań i przegląd metod badawczych	15
II.1. Metody i interpretacje	15
II.1.1. Tradycyjne badania historyczne w XIX wieku – znawstwo i scjentyzm	15
II.1.2. Początki technologicznej historii sztuki – „archeologia malarstwa”	19
II.1.3. Malarstwo staroniderlandzkie w wielkich teoriach historiozoficznych i panhistorycznych XIX–XX wieku: Hotho, Schnaase, Dvořák, Tolnay i Panofsky. Inna koncepcja Johana Huizingi	20
II.1.4. Triumf i zmierzch ikonologii – Erwin Panofsky i krytyka jego Wielkiej Teorii	26
II.1.5. Nowe kierunki i perspektywy interpretacyjne od lat siedemdziesiątych XX wieku	50
II.1.5.1. Badania nad historyczną recepcją obrazów niderlandzkich. Konteksty społecznego odbioru. Widz obecny w obrazie (James Marrow, Craig Harbison i inni)	50
II.1.5.2. Perspektywa wizualistycznego strukturalizmu – retoryka inwencji piktoralnych (Rudolf Preimesberger, Victor I. Stoichita, Julien Chapuis)	68
II.1.5.3. Perspektywa poststrukturalistyczna (Alfred Acres, John L. Ward, Keith Moxey)	75
II.1.5.4. Hans Belting – antropologia obrazu	97
II.1.5.5. Feminizm i <i>Gender Studies</i>	119
II.2. <i>Arnolfini</i> Jana van Eycka: obraz w sieci sprzecznych interpretacji	127
III. Jak patrzeć? Wybór metody	141
IV. <i>Ars nova – ars antiqua?</i>	144
V. Iluzja w malarstwie niderlandzkim – nowa koncepcja obrazu ..	157

VI. Krytyka atrybucjonizmu. Konstrukcje historyzmu atrybucyjno-stylistycznego a spojrzenie socjohistoryczne i socjoantropologiczne: badania atrybucji, datowania i stylu <i>versus</i> problemy funkcji, formuły, konwencji i inwencji, trybu produkcji i odbioru dzieła	163
VI.1. <i>Casus</i> Robert Campin – Mistrz z Flémalle – młody Rogier van der Weyden	176
VI.2. Jan van Eyck	185
VI.2.1. Problemy z chronologią	187
VI.2.2. Modusy i style van Eycka	192
VI.2.2.1. Modus małych obrazków do domowej dewocji	193
VI.2.2.2. Modus hieratyczno-ikonowy dużych tablic komemoratywnych	197
VI.2.2.3. Modus narracyjno-sytuacyjnych inwencji obrazowych	213
VI.2.3. Wczesne <i>oeuvre</i> van Eycka – czy istnieje?	218
VI.3. Hubert van Eyck i <i>Ołtarz Gandawski</i>	222
VI.4. Rogier van der Weyden	230
VI.4.1. Różne chronologie i rekonstrukcje <i>oeuvre</i> Rogiera	230
VI.4.2. Dokumentalno-historyczne uzasadnienia autorstwa i chronologii dzieł Rogiera	239
VI.4.3. Wczesna twórczość Rogiera jako konstrukt historii sztuki	256
VI.4.4. Konceptyzm Rogiera: manipulacja konwencjami, formułami i inwencjami	258
VI.5. Hugo van der Goes	306
VI.6. Malarze północnych Niderlandów. Problem <i>centrum</i> i <i>peryferii</i> . „Szkoła haarlemaska” jako twór historiograficzny: Dirk Bouts, Aelbert van Ouwater, Geertgen tot Sint Jans	328
VI.6.1. Dirk Bouts w Haarlemie	332
VI.6.2. Aelbert van Ouwater	336
VI.6.3. Geertgen tot Sint Jans	340
VI.7. Dirk Bouts w Leuven	354
VI.8. Problem anonimowych mistrzów. Epigoni czy wybitni innowatorzy? Mistrz z Alkmaaru, Mistrz Legendy św. Barbary – Aert van den Bossche i inni	384
VII. Technika malarzy niderlandzkich	394
VII.1. Rysunki mistrzów niderlandzkich: typy i funkcje	395
VII.2. Płótno jako podłoże malarskie	424

VII.3. Deski	434
VII.4. Ramy i odwrocia	436
VII.5. Grunt	439
VII.6. Podrysowanie	439
VII.7. Warstwy malarskie: podmalowania i modelunek farbą	462
VIII. Organizacja produkcji malarskiej w miastach i w warsztatach	476
VIII.1. Status społeczny malarzy	476
VIII.2. Jan van Eyck – dworzanin i malarz dworski	481
VIII.3. Malarze miejscy i malarze cechowi	489
VIII.3.1. <i>Stadschilder</i> : Rogier van der Weyden w Brukseli, Dirk Bouts w Leuven	489
VIII.3.2. Cechy i ich malarze	493
VIII.3.3. Warsztat Roberta Campina w Tournai	498
VIII.3.4. Jacques Daret w Tournai i Arras	503
VIII.3.5. Warsztat Jana van Eycka w Brugii 1435–1450	506
VIII.3.6. Petrus Christus w Brugii	525
VIII.3.7. Warsztat Rogiera van der Weydena w Brukseli	531
VIII.3.8. Warsztat Hugona van der Goesa w Gandawie i Rooklooster	540
VIII.3.9. Hans Memling w Brugii	541
VIII.3.10. Gerard David w Brugii	580
VIII.3.11. Jheronimus Bosch w 's-Hertogenbosch	601
VIII.3.12. Czy Mistrz z Flémalle był kobietą? Malarki niderlandzkie	654
IX. Malarstwo niderlandzkie – mity i stereotypy	656
IX.1. Mit „innego początku”. Campin – rzeźbiarz i Jan van Eyck – iluminator	656
IX.2. Mit teologicznej programowości	658
IX.2.1. Obrazy van Eycka jako przekaz rudymenarnych treści religijnych. <i>Ołtarz Gandawski</i> jako przedmiot liturgii, katechezy oraz reprezentacji miasta i prywatnej ostentacji fundatora	664
IX.2.2. Rogier van der Weyden – autor „malowanych traktatów teologicznych” i „niemych kazań”?	684
IX.3. Realistyczny portret niderlandzki – wytwór etosu mieszczańskiego?	695
IX.3.1. Tradycja i innowacja. Mistrz z Flémalle jako rzekomy inicjator nowej konwencji portretowej. Tradycja portretu w sztuce 1360–1400 i inne źródła	695

IX.3.2. Portret niderlandzki – symptom społecznej pozycji mieszczaństwa czy symptom nowego indywidualizmu? Portrety Jana van Eycka	699
IX.3.3. Portrety Rogiera van der Weydena	714
IX.3.4. Portrety Dirka Boutsy i Petrusa Christusa	716
IX.3.5. Portrety Hansa Memlinga	721
IX.3.6. Funkcje i treść niderlandzkich portretów XV wieku – podsumowanie	722
IX.4. Mit nowatorstwa: repetycje a inwencje w malarstwie niderlandzkim	724
Przypisy	737
Bibliografia	833
Konkordancja omówień poszczególnych artystów i ich dzieł	883
Spis ilustracji	887
Źródła ilustracji	915
Tablice barwne	917